

Alina LEWCZUK, Aleksander LEWCZUK¹

KIERUNKI MODERNIZACJI GOSPODARSTW SPECJALIZUJĄCYCH SIĘ W PRODUKCJI BYDLĘCEJ W REGIONIE PÓŁNOCNO-WSCHODNIEJ POLSKI

THE DIRECTIONS OF MODERNIZATION OF FARMS SPECIALIZING IN BEEF PRODUCTION IN NORTH-EAST REGION OF POLAND

Katedra Towaroznawstwa Ogólnego i Doświadczalnictwa, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ul. M. Oczapowskiego 5, 10-719 Olsztyn

¹Katedra Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
pl. Łódzki 2, 10-727 Olsztyn

Abstract. The survey proved that 65.0% of owners of farms specializing in beef production used modern technologies and other innovations in animal, plant production and rural products storages. In this group of farms the majority has introduced innovation in beef production (68.0 % of farms) and plant production (44.0%). It was found that in the years 2004–2006 the majority of farmers under survey (85.8%) has introduced investments which were necessary in farms modernization. The most important investments according to farmers were: new machines and devices purchase (55.1%), means of transport (14.2%). Moreover, farmers have invested in buildings (44.4%), house modernization (27.1%) and land purchase (17.3%).

Słowa kluczowe: gospodarstwa specjalistyczne, inwestycje rolnicze, motywy modernizacji gospodarstw, procesy innowacyjne, procesy modernizacyjne, produkcja bydłęca.

Key words: beef production, innovative processes, modernization motives of farms, modernization processes, rural investments, special farms.

WSTĘP

Region północno-wschodniej Polski ma bardzo korzystne warunki do rozwoju produkcji bydłęcej, w tym również specjalizacji gospodarstw rolnych w produkcji mleka. Korzystne warunki do rozwoju produkcji bydłęcej wynikają głównie z zasobów przyrodniczych regionu oraz ze struktury gospodarstw rolnych pod względem powierzchni. W północno-wschodniej Polsce występują gospodarstwa duże, które charakteryzują się dużym udziałem trwałych użytków zielonych w strukturze użytków rolnych. Stwarza to duże możliwości produkcji mleka na podstawie pasz zielonych. W regionie północno-wschodniej Polski powstaje najwięcej gospodarstw specjalistycznych, w których produkcja mleka jest konkurencyjną – zarówno na rynku krajowym, jak i europejskim.

Rozwój gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłęcej, a zwłaszcza mleka, wymaga ciągłego modernizowania gospodarstw i dostosowania ich do standardów unijnych. Modernizacja gospodarstw rolnych jest na ogół pojmowana jako wprowadzanie nowych rozwiązań

technologicznych i innowacyjnych. W sektorze rolnym bardzo trudno jest zdefiniować poszczególne rodzaje innowacji, ponieważ mamy tu do czynienia ze sprzężeniem technologiczno-organizacyjnym. Każda bowiem zmiana techniki i technologii wymaga uporządkowania lub usprawnienia organizacji produkcji, a czasem nawet jej zmiany. Unowocześnienie infrastruktury i technik produkcji, wprowadzenie nowych technologii, a także zastosowanie współczesnych metod zarządzania, to czynniki niezbędne do osiągnięcia sukcesu. Procesy modernizacyjne w gospodarstwach rolnych dotyczą nie tylko procesów wytwórczych w rolnictwie, ale również zmian w mentalności ich właścicieli. Dlatego należy rozpatrywać procesy modernizacyjne w szerokim kontekście. Zdaniem Duczkowskiej-Małysz (1997) modernizacja rolnictwa związana jest także ze zmianami samej wsi, rodzin rolniczych i społeczności wiejskich. Nowa filozofia rozwoju nakazuje łączyć dwa sprzężone ze sobą procesy – modernizacji rolnictwa i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, dając pierwszeństwo drugiemu procesowi.

Celem badań było poznanie kierunków modernizacji gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłowej w regionie północno-wschodniej Polski. W badaniach zwrócono uwagę szczególnie na poznanie rozwoju innowacyjności w gospodarstwach specjalistycznych.

MATERIAŁ I METODY

Przedmiotem badań było 225 gospodarstw rolnych specjalizujących się w produkcji bydłowej, a zwłaszcza mleka w regionie północno-wschodniej Polski. Dobór gospodarstw do badań był celowy. Klasyfikacji gospodarstw do grupy „specjalistycznych” dokonali w 2007 r. specjaliści doradztwa w agrobiznesie (absolwenci Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie) na podstawie osiąganych w produkcji mleka wyników oraz posiadanego potencjału i możliwości perspektywicznego rozwoju. Wymienieni specjaliści w 2007 roku przeprowadzili również w tych gospodarstwach badania.

W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, z wykorzystaniem kwestionariusza. Zawierał on pytania zamknięte, otwarte i półotwarte. W większości jednak do pytań dołączony był gotowy zestaw odpowiedzi, co znacznie ułatwiło rolnikom ich wybór.

Zebrane wyniki opracowano statystycznie metodami wykorzystywanymi w naukach ekonomiczno-rolniczych.

WYNIKI I DYSKUSJA

Ważnym zagadnieniem w procesie modernizacji gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłowej było poznanie stosowanych przez rolników nowoczesnych technologii i innowacji. Z badań wynika, że 65% badanych właścicieli gospodarstw stosowało nowoczesne technologie i innowacje w zakresie produkcji zwierzęcej i roślinnej oraz przechowywania produktów rolnych (tab. 1).

Tabela 1. Nowoczesne technologie i innowacje stosowane w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji bydłej

Wyszczególnienie	n*	Procent respondentów
Sianokiszonki w żywieniu bydła	42	18,7
Kiszonki z zielonek	32	14,2
Uproszczona uprawa roślin	23	10,2
Odpowiednia agrotechnika	21	9,3
Dojarka przewodowa	20	8,9
Nowoczesna technologia ochrony roślin	21	9,4
Kwalifikowany materiał siewny	14	6,2
Obora wolnostanowiskowa z halą udojową	14	6,2
Sianokiszonki w belach	12	5,3
Koncentraty wysokobiałkowe	11	4,9
Nowoczesne bilansowanie pasz	10	4,4
Konserwacja pasz	8	3,6
Inseminacja we własnym zakresie	7	3,1
Zwierzęta hodowlane	7	3,1
Zastosowanie agregatów uprawowych	7	3,1
Intensywna uprawa roślin	5	2,2
Nowoczesny sprzęt	4	1,8
Paszociągi	1	0,4
Brak	78	34,7

* Respondenci mogli udzielić więcej niż jednej odpowiedzi.

Najwięcej innowacji wprowadzili rolnicy w zakresie produkcji bydłej (68% gospodarstw) oraz produkcji roślinnej (44% gospodarstw). Najmniej innowacji wprowadzili rolnicy w zakresie przechowywania produktów rolnych (7% gospodarstw). Innowacje wprowadzone w produkcji bydłej dotyczyły głównie: sianokiszonki w żywieniu bydła (18,7%), kiszonki z zielonek (14,2%), dojarki przewodowej (8,9%), obory wolnostanowiskowej z halą udojową (6,2%), sianokiszonki w belach (5,3%), koncentratów wysokobiałkowych (4,9%) oraz inseminacji krów we własnym zakresie (3,1%). Natomiast innowacje w zakresie produkcji roślinnej dotyczyły głównie: uproszczonej uprawy roślin (10,2%), odpowiedniej agrotechniki (9,3%), nowoczesnych technologii ochrony roślin (9,4%) oraz kwalifikowanego materiału siewnego (6,2%).

Również zdaniem Runowskiego (2000) z jednej strony rosnąca skala produkcji zapewnia efektywne wprowadzanie nowych technik i technologii produkcji, z drugiej natomiast strony nowe techniki i technologie wymuszają wzrost skali produkcji. Nowe techniki i technologie produkcji pozwalają zmniejszyć koszty wytwarzania jednostki produktu, jednak pod warunkiem zapewnienia właściwej dla danej techniki i technologii wielkości skali. Każda technologia, w zależności od wielkości skali produkcji, zapewnia zróżnicowany koszt wytwarzania jednostki produktu i nie jest ekonomicznie efektywna ani przy małej, ani przy dużej skali produkcji.

Modernizacja gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłej wymaga również znacznych inwestycji. Wyniki badań wykazały, że w ostatnich trzech latach (2004–2006) 85,8% właścicieli gospodarstw zrealizowało wiele inwestycji (tab. 2).

Tabela 2. Inwestycje zrealizowane w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji bydłej w latach 2004–2006

Wyszczególnienie	n	Procent respondentów
Budynki i budowle	100	44,4
Maszyny i urządzenia	124	55,1
Środki transportu	32	14,2
Budowę lub remont domu	61	27,1
Zakup ziemi	39	17,3
Modernizacja obory	5	2,2
Schładzalnik do mleka	2	0,9
Kupno samochodu	2	0,9
Brak inwestycji	32	14,2

Stwierdzono, że ponad co drugi rolnik (55,1%) inwestował w zakup maszyn i urządzeń. Z kolei 14,2% rolników inwestowało w środki transportu. Natomiast 44,4% rolników inwestowało w budynki i budowle, zaś 27,1% – w budowę lub remont domu. Ponadto 17,3% rolników dokonało zakupu ziemi. Średnio jeden rolnik zakupił 9,0 ha ziemi – w zakresie od 1,6 do 48,0 ha.

Zdaniem Stańko (1996) gospodarstwa nieinwestujące wykazują cechy stagnacji, nie dokonuje się w nich rekonstrukcja potencjału produkcyjnego, w związku z czym mogą stracić cechy gospodarstw rolnych. Natomiast gospodarstwa inwestujące wykształciły własny mechanizm dostosowawczy, który pozwala im nie tylko trwać, ale również i się rozwijać. Gospodarstwa te mogą w przyszłości stanowić model docelowy polskiego rolnictwa.

W badaniach problematyki modernizacji gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłej interesujące było poznanie zmian w uprawie roślin (tab. 3).

Tabela 3. Planowane przez badanych rolników zmiany dotyczące zwiększenia powierzchni produkcji roślinnej

Wyszczególnienie	n	Procent respondentów
Zwiększenie powierzchni uprawy	141	62,7
pszenica	22	15,6
pszenżyto	6	4,3
burak cukrowy	7	5,0
kukurydza	92	65,2
zboża	3	2,1
białkowe	4	2,8
użytki zielone	65	46,1
jęczmień jary	3	2,1
mieszanki zbożowe	2	1,4
motylkowe	2	1,4
ziemniaki	2	1,4
rzepak	20	14,2

Z badań wynika, że zmiany w organizacji produkcji roślinnej zamierzało wprowadzić 62,7% właścicieli gospodarstw. W tej grupie najwięcej rolników (65,2%) zamierzało zwiększyć powierzchnię uprawy kukurydzy – średnio o 6,4 ha, w zakresie od 0,4 do 50,0 ha. Badani właściciele gospodarstw zamierzali zwiększyć również powierzchnię użytków zielonych – w 46,1% gospo-

darstw średnio o 9,1 ha, w zakresie od 1,0 do 40,0 ha. Z kolei ponad co dziesiąte gospodarstwo zamierzało zwiększyć powierzchnię uprawy pszenicy (15,6% gospodarstw) i rzepaku (14,2% gospodarstw). Pozostałe zamierzenia rolników w zakresie zwiększenia skali produkcji roślinnej były niewielkie (tab. 3).

Planowane zmiany w organizacji produkcji zwierzęcej przedstawiono w tab. 4.

Tabela 4. Planowane przez badanych rolników zmiany dotyczące zwiększenia produkcji zwierzęcej

Wyszczególnienie	n	Procent respondentów
Zwiększenie obsady	170	75,6
krowy mleczne	142	83,5
trzoda chlewna	11	6,5
bydło opasowe	16	9,4
jałówki hodowlane	11	6,5
buhaje	1	0,6
cielęta	1	0,6

Zdecydowana większość właścicieli badanych gospodarstw (75,6%) zamierzała zwiększyć obsadę zwierząt. Najwięcej rolników planujących zwiększenie obsady zwierząt zamierzało zwiększyć pogłowie krów mlecznych (83,5% gospodarstw). Rolnicy planowali zwiększenie pogłowia krów mlecznych średnio o 11,6 osobnika, w zakresie od 2 do 50 krów. Właściciele gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłej planowali również zwiększenie pogłowia bydła opasowego (9,4% gospodarstw) oraz jałówek hodowlanych (6,5%). Z kolei 6,5% właścicieli gospodarstw planowało zwiększenie trzody chlewnej średnio o 86,4 osobnika, w zakresie od 20 do 200 osobników.

Stwierdzono, że prawie co trzeci właściciel gospodarstwa specjalizującego się w produkcji bydłej (32,0%) wprowadził wiele zmian w żywieniu bydła. Rolnicy do najważniejszych zmian zaliczyli: stosowanie kiszonki z kukurydzy (25,0%), paszy zbilansowanej (23,6%), sianokiszonki (18,1%), paszy wysokobiałkowej (15,3%) oraz kiszonki z traw (8,3%).

Zdaniem Brodzińskiej i Lewczuka (2005) bez względu na prowadzony kierunek produkcji zwierzęcej lub jej rodzaj dla uzyskania wysokiej efektywności produkcji potrzebny jest właściwy dobór materiału hodowlanego. Aby jednak posiadany materiał hodowlany przyniósł oczekiwane rezultaty, trzeba stworzyć korzystne warunki środowiskowe, a głównie odpowiedni poziom żywienia. Innowacje w tym zakresie wprowadziło 19% gospodarstw rozwojowych. Innowacje technologiczne z zakresu produkcji zwierzęcej stosowane były sporadycznie, głównie ze względu na to, iż wymagają odpowiedniej skali produkcji. Jednak skala produkcji w objętych badaniami gospodarstwach rozwojowych południowo-zachodniej Polski, szczególnie w produkcji mleka, była niewielka.

W badaniach interesujące było również poznanie zamierzeń inwestycyjnych w zakresie maszyn i urządzeń związanych z produkcją mleka, które rolnicy planowali zrealizować do 2010 roku (tab. 5).

Tabela 5. Zamierzenia inwestycyjne rolników dotyczące maszyn i urządzeń związanych z produkcją mleka do końca 2010 roku

Wyszczególnienie	n*	Procent respondentów
Urządzenia udojowe	55	24,4
Maszyny i urządzenia do produkcji i przechowywania pasz	98	43,6
Maszyny i urządzenia do zagospodarowywania odchodów	70	31,1
Ciągnik	104	46,2
Schładzarka zbiornikowa do mleka	32	14,2
Brak zamierzeń	25	11,1

* Respondenci mogli udzielić więcej niż jednej odpowiedzi.

Najwięcej badanych rolników zamierzało zainwestować w zakup ciągnika (46,2%) oraz maszyn i urządzeń do produkcji i przechowywania pasz (43,6%). Ponadto rolnicy zamierzali inwestować w zakup maszyn i urządzeń do zagospodarowywania odchodów bydlęcych (31,1%), urządzeń udojowych (24,4%) oraz schładzarek zbiornikowych do mleka (14,2%). Natomiast ponad co dziesiąty rolnik (11,1%) nie zamierzał dokonywać żadnych inwestycji w zakresie maszyn i urządzeń związanych z produkcją mleka.

Badani rolnicy wyrazili również opinię na temat zamierzeń inwestycyjnych w zakresie budynków związanych z produkcją mleka, które planują zrealizować do końca 2010 roku (tab. 6).

Tabela 6. Zamierzenia inwestycyjne rolników dotyczące budynków związanych z produkcją mleka do końca 2010 roku

Wyszczególnienie	n*	Procent respondentów
Budowa nowej obory	40	17,8
Modernizacja lub rozbudowa istniejącej obory związana z:	169	75,1
instalacją urządzeń udojowych	59	34,9
pomieszczeniem do przechowywania mleka	29	17,2
dobrostanem zwierząt	90	53,3
systemem podawania pasz	66	39,1
usuwaniem odchodów	74	43,8
Adaptacja innych budynków na potrzeby bydła	54	24,0
Brak zamierzeń	23	10,2

* Rolnik mógł udzielić więcej niż jednej odpowiedzi.

Zdecydowana większość rolników (75,1%) zamierza dokonać modernizacji lub rozbudowy istniejącej obory. Prace modernizacyjne będą związane głównie z poprawą dobrostanu zwierząt (53,3% gospodarstw), usuwaniem odchodów (43,8%), usprawnieniem systemu podawania pasz (39,1%), instalacją urządzeń udojowych (34,9%) oraz pomieszczeniem do przechowywania mleka (17,2%). Natomiast prawie co piąty rolnik (24,0%) zamierza adaptować inne budynki inwentarskie na potrzeby hodowli bydła. Z kolei 17,8% rolników planuje budowę nowej obory. Stwierdzono również, że co dziesiąte gospodarstwo specjalizujące się w produkcji bydłowej nie zamierza inwestować w budynki związane z produkcją mleka.

Zamierzenia rolników w zakresie inwestowania w rozwój gospodarstwa przedstawiono w tab. 7.

Tabela 7. Reakcja rolników na nowe możliwości inwestowania

Odpowiedzi respondentów	n	Procent respondentów
Zostałbym przy dotychczasowym profilu produkcji	72	32,0
Raczej zostałbym przy dotychczasowym profilu produkcji, przyglądając się jednak nowym możliwościom	79	35,1
Zaangażowałbym znaczną część kapitału w nowe przedsięwzięcie	27	12,0
Rozpocząłbym nowe przedsięwzięcie, przeznaczając na nie niewielką część swego kapitału	15	6,7
Trudno powiedzieć	32	14,2
Razem	225	100,0

Z wypowiedzi 35,1% rolników wynika, że raczej zostaliby oni przy dotychczasowym profilu produkcji, przyglądając się jednak nowym możliwościom. Natomiast 32,0% rolników stwierdziło zdecydowanie, że zostałoby przy dotychczasowym profilu produkcji. Z wypowiedzi respondentów wynika, że 67,1% badanych rolników ma dobrze rozwinięty kierunek specjalizacji gospodarstw w produkcji bydłej i że nie ma potrzeby go zmieniać, a jedynie doskonalić i umacniać. Natomiast ponad co dziesiąty właściciel gospodarstwa (12,0%) stwierdził, że zaangażowałby znaczną część kapitału w nowe przedsięwzięcie. Z kolei 6,7% rolników stwierdziło, że rozpoczęłoby nowe przedsięwzięcie, przeznaczając na nie niewielką część swego kapitału. Pozostali rolnicy (14,2%) nie mieli koncepcji wykorzystania nowych możliwości inwestycyjnych. Również z badań Kozielskiego (1987) wynika, że znaczna część rolników ma postawę inercyjną, którą charakteryzuje niechęć do wszelkich zmian. W warunkach gospodarki rynkowej postawy inercyjne są niewątpliwie przeszkodą w dostosowywaniu się do zmieniających warunków, w postrzeganiu zmian jako szansy, którą można i należy wykorzystać. Dominacja postaw zachowawczych może znacznie ograniczyć stopień wykorzystania pojawiających się możliwości, również tych wynikających z procesu integracji europejskiej.

Procesy modernizacyjne w rolnictwie uwarunkowane są również aktywnością i umiejętnością rolnika w wykorzystaniu szans rozwoju gospodarstwa, które istnieją w bliższym i dalszym jego otoczeniu. Mając to na uwadze, właścicielom gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłej postawiono pytanie dotyczące szans rozwoju ich gospodarstw. W odpowiedzi 46,7% właścicieli gospodarstw stwierdziło, że ich gospodarstwo ma szansę na rozwój, ponieważ:

- zwiększył się areal gospodarstwa i obsada bydła (18,1% odpowiedzi),
- jest rozwojowe (18,1%),
- wykorzysta fundusze (dopłaty) (14,3%),
- jest w stanie konkurować z gospodarstwami UE (10,5%).

Natomiast 45,3% badanych rolników stwierdziło, że ich gospodarstwo ma szansę na przetrwanie, pod warunkiem, że:

- wzrośnie opłacalność produktów rolnych (36,3% odpowiedzi),
- zwiększy się powierzchnię gospodarstwa (14,7%),
- zwiększy się pomoc państwa dla rolnictwa (8,8%),

- ustabilizują się ceny (8,8%),
- dostosuje się do wymogów UE (7,8%),
- zostanie zmodernizowane (6,9%).

Niepokojący jest fakt, że 4% gospodarstw nie ma szansy na rozwój, ponieważ posiada zbyt mały areal, brakuje ziemi na sprzedaż, opłacalność produkcji jest niska oraz brakuje pomocy państwa.

W procesie modernizacji rolnictwa szczególnie ważna jest umiejętność współpracy rolników w różnych zakresach. Z badań wynika, że 70,2% właścicieli gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłowej współpracowało ze sobą (tab. 8).

Tabela 8. Współpraca między rolnikami w zakresie rolnictwa

Odpowiedzi respondentów	n*	Procent respondentów
Organizacja zbytu produkcji:	11	4,9
sprzedaż pszenicy	6	54,5
sprzedaż buraka cukrowego	1	9,1
negocjacje cenowe	1	9,1
Zaopatrzenia w środki do produkcji rolnej:	40	17,8
zakup nawozów	8	20,0
zakup środków ochrony roślin	6	15,0
zakup nasion siewnych	1	2,5
negocjacja cen	1	2,5
Wspólne korzystanie ze sprzętu i wzajemne świadczenie pracy:	132	58,7
wspólne korzystanie z maszyn rolniczych	44	33,3
pomoc wzajemna	24	18,2
zbiór kukurydzy	7	5,3
belowanie	5	3,8
sianokosy	2	1,5
wywożenie obornika	2	1,5
brak sprzętu	2	1,5
zbiór zielonek	1	0,8
Nie współpracuję z innymi gospodarstwami:	67	29,8
jestem samowystarczalny	34	50,7
brak świadomości społecznej	3	4,5
nie mam takiej potrzeby	2	3,0
mieszkam na terenie miasta	1	1,5
brak czasu	1	1,5

* Rolnik mógł udzielić więcej niż jednej odpowiedzi.

Najwięcej rolników (58,7%) współpracowało w zakresie wspólnego wykorzystywania sprzętu i wzajemnego świadczenia usług. Chodzi tu głównie o wspólne korzystanie z maszyn rolniczych (33,3%) i wzajemną pomoc (18,2%). Natomiast 17,8% rolników współpracowało ze sobą w zakresie zaopatrzenia w środki produkcji rolnej, a głównie zakupu nawozów (20,0%) oraz środków ochrony roślin (15,0%). Najmniej rolników (4,9%) współpracowało w zakresie organizacji zbytu produkcji rolniczej, co jest zjawiskiem bardzo niekorzystnym. Ważny jest fakt, że w działaniach modernizacyjnych, które mogą korzystnie wpływać na wyniki ekonomiczne gospodarstw, procesy integracyjne przez niemal co trzeciego rolnika nie są postrzegane w kategorii szans. Wielu autorów podkreśla znaczenie współpracy rolników w zakresie rozwoju rolnictwa, zwłaszcza w okresie transformacji ustrojowej i integracji europejskiej. Zdaniem Pawlaka (2000) korzyści wynikających ze wspólnych inwestycji w maszyny i narzędzia rolnicze

jest wiele – dotyczą one głównie: zmniejszenia nakładów inwestycyjnych na zakup sprzętu rolniczego, obniżenia kosztów stałych eksploatacji maszyn oraz możliwości zastosowania nowoczesnych technologii oraz maszyn gwarantujących wysoką jakość i wydajność pracy. Zdaniem Mrówczyńskiej (2000) rolnicy, którzy współpracują ze sobą, mają lepszą zdolność kredytową, dzięki czemu mają ułatwiony dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania, jakimi są kredyty, gwarancje, zaliczki, dotacje, subwencje itp. Dzięki tym środkom rolnicy mogą inwestować w swoje gospodarstwa, przez co następuje potrzebna w aktualnych warunkach modernizacja rolnictwa. Jest to jedno ze źródeł pozyskiwania kapitału służącego modernizacji i restrukturyzacji rolnictwa. Należy również wykorzystać kapitał pozarolniczy, angażowany w rolnictwie w ramach integracji pionowej.

Zakres i tempo procesu modernizacji rolnictwa jest w bardzo dużym stopniu uwarunkowane posiadaniem przez rodziny rolnicze środków finansowych. Interesująca była zatem ocena sytuacji materialnej rodzin rolników specjalizujących się w produkcji bydłej. Z wypowiedzi rolników wynika, że bardzo dobra sytuacja materialna dotyczy tylko 1,3% rodzin właścicieli gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłej. Pozostali rolnicy ocenili sytuację materialną swoich rodzin jako dobrą (40,4% rodzin), średnią (50,7%) oraz złą (7,5%). Uzyskane wyniki badań wskazują, że wiele rodzin właścicieli gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłej powinno zająć się pozyskiwaniem dodatkowych i alternatywnych źródeł dochodu w celu poprawienia sytuacji materialnej. Interesujące było zatem stwierdzenie, czy rolnicy specjalizujący się w produkcji bydłej rozwijają inną aktywność gospodarczą, określaną dodatkowymi i alternatywnymi źródłami dochodu. Z badań wynika, że tylko 14,7% właścicieli gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłej prowadzi dodatkową działalność gospodarczą (tab. 9).

Tabela 9. Aktywność gospodarcza właścicieli gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłej

Odpowiedzi respondentów	n	Procent respondentów
Dodatkowe dochody	33	14,7
Handel	9	27,3
rynkowy handel bydłem	3	33,3
sezonowy handel ziemniakami	1	11,1
sprzedaż drewna kominkowego	1	11,1
Dział specjalny w rolnictwie	2	6,1
drobiarstwo	2	100,0
sadownictwo	1	50,0
Budownictwo (działalność usługowa)	1	3,0
Przerób drzewa	2	6,1
Transport	8	24,2
Gastronomia	1	3,0
Usługi reparacyjne sprzętu rolniczego	3	9,1
Usługi rolnicze	6	18,2
Prasowanie słomy	4	12,1
Suszenie zbóż	2	6,1
Montaż instalacji sanitarnych	3	9,1
Dzierżawa jeziora	1	3,0
Brak dodatkowych dochodów	192	85,3

Wymieniona grupa rolników do najważniejszych kierunków działalności zaliczyła: handel (27,3% gospodarstw), transport (24,2%), usługi kombajnem (18,2%), usługi rolnicze (18,2%), prasowanie słomy (12,1%) oraz montaż instalacji sanitarnych (9,1%). Natomiast niepokojący jest fakt, że aż 85,3% właścicieli gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłej nie ma dodatkowych źródeł dochodu.

Zdaniem Jasiulewicz (2001) w krajach Unii Europejskiej w realizacji wspólnej polityki rolnej coraz bardziej podkreśla się utrzymanie dochodów na odpowiednim poziomie przez bezpośrednie dopłaty dla rolników, przy jednoczesnym obniżeniu cen skupu surowców rolnych. Uwzględniając te działania, należy w rolnictwie polskim dokonać zmian w kierunku produkcji rolnej, poszukując nisz produkcyjnych (krajowych i zagranicznych), jak również możliwości upraw roślin niekonsumpcyjnych oraz nierolniczego wykorzystania gruntów. Działania te powinny zmierzać do wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich.

W badaniach ważne było również poznanie motywacji, jaką kierowali się rolnicy modernizując własne gospodarstwa (tab. 10).

Tabela 10. Potrzeby modernizacji gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłej

Wyszczególnienie	n*	Procent respondentów
Dostosowanie do standardów UE	85	37,8
Poprawa organizacji pracy	64	28,4
Zwiększenie dochodów gospodarstwa	38	16,9
Dobrostan zwierząt	38	16,9
Efektywność i funkcjonalność produkcji	32	14,2
Wyższa cena na produkty	25	11,1
Możliwości produkcyjne	16	7,1
Zmniejszenie kosztów produkcji	15	6,7
Nowoczesność	12	5,3
Polepszenie warunków pracy	10	4,4
Dbłość o ochronę środowiska	10	4,4
Nowe technologie	10	4,4
Zwiększenie obsady	10	4,4
Dostosowanie do wymogów mleczarni	9	4,0

* Rolnik mógł udzielić więcej niż jednej odpowiedzi.

Z badań wynika, że główną motywacją do modernizacji gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłej było dostosowanie ich do standardów UE (37,8% wypowiedzi) oraz chęć poprawy organizacji pracy (28,4%). Rolnicy do pozostałych, ważniejszych, potrzeb zaliczyli:

- zwiększenie dochodów gospodarstwa (16,9% wypowiedzi),
- poprawę dobrostanu zwierząt (16,9%),
- poprawę efektywności produkcji i funkcjonalności (14,2%),
- uzyskanie wyższych cen na produkty (11,1%),
- zwiększenie możliwości produkcyjnych (7,1%).

Badani rolnicy wymienili również wiele innych potrzeb modernizacji swoich gospodarstw, które są ściśle związane z procesem transformacji ustrojowej i integracji europejskiej. Należy stwierdzić, że poprawa efektywności produkcji rolnej poprzez redukcję kosztów produkcji,

wzrost wydajności oraz podniesienie jakości płodów rolnych to priorytety procesów modernizacyjnych w rolnictwie. Rolnicy zdają sobie sprawę z tego, że ich konkurencyjność na rynku, również na rynku UE, będzie zależeć głównie od oceny ich produktów.

PODSUMOWANIE

1. Stwierdzono, że 65% właścicieli gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłej stosowało nowoczesne technologie i innowacje w zakresie produkcji zwierzęcej, roślinnej oraz przechowywalnictwie płodów rolnych. W tej grupie gospodarstw najwięcej innowacji wprowadzono w zakresie produkcji bydłej (68% gospodarstw) oraz produkcji roślinnej (44%). Najmniej innowacji stosowali rolnicy w zakresie przechowywalnictwa płodów rolnych (7% gospodarstw). Innowacje w produkcji bydłej dotyczą głównie stosowania sianokiszzonek w żywieniu bydła, kiszzonek z zielonek, dojarek przewodowych, obór wolnostanowiskowych z halą udojową.

2. Z badań wynika, że w latach 2004–2006 zdecydowana większość rolników (85,8%) specjalizujących się w produkcji bydłej zrealizowało wiele inwestycji, które były konieczne w celu modernizacji gospodarstw. Do najważniejszych inwestycji należy zaliczyć zakup maszyn i urządzeń (55,1% gospodarstw) oraz środków transportu (14,2%). Ponadto rolnicy inwestowali w budynki i budowle (44,4%), remont domu (27,1%) oraz zakup ziemi (17,3%). Badani rolnicy planują również zrealizować wiele inwestycji do 2010 roku. Do najważniejszych inwestycji zaliczyli: zakup ciągnika (46,2% gospodarstw) oraz maszyn i urządzeń do produkcji i przechowywania pasz (43,6%). Ponadto rolnicy zamierzają inwestować w zakup maszyn i urządzeń do zagospodarowania odchodów bydłych (31,1%), urządzeń udojowych (24,4%) oraz schładzarek zbiornikowych do mleka (14,2%).

3. Ważnym czynnikiem procesu modernizacji rolnictwa jest umiejętność współpracy rolników w różnych dziedzinach. Z badań wynika, że 70,2% właścicieli specjalizujących się w produkcji bydłej współpracowało między sobą. Stwierdzono, że 58,7% badanych rolników współpracowało w zakresie wspólnego wykorzystania sprzętu i wzajemnego świadczenia usług. Chodzi tu głównie o wspólne korzystanie z maszyn rolniczych (33,3% gospodarstw) i wzajemną pomoc (18,2%). Z kolei 17,8% rolników współpracowało ze sobą w zakresie zaopatrzenia w środki do produkcji rolnej, głównie zakupu nawozów (20,0%) oraz środków ochrony roślin (15,0%). Natomiast najmniej rolników (4,9%) współpracowało w zakresie organizacji produkcji rolniczej, co jest zjawiskiem bardzo niekorzystnym. Uzyskane wyniki wskazują, że istnieje potrzeba większego zaangażowania służb doradczych oraz instytucji i organizacji lokalnych i regionalnych w proces zwiększania świadomości i wiedzy rolników w zakresie integracji poziomej i pionowej oraz korzyści z niej wynikających.

4. Z wypowiedzi badanych rolników wynika, że główną motywacją do modernizacji gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłej było dostosowanie ich do standardów UE (37,8% wypowiedzi) oraz chęć poprawy organizacji pracy. Wśród innych, ważniejszych, powo-

dów rolnicy wymienili: zwiększenie dochodów (16,9% wypowiedzi), poprawa dobrostanu zwierząt (16,9%), poprawa efektywności i funkcjonalności gospodarstwa (14,2%) oraz uzyskanie wyższych cen na produkty (11,1%). Z wypowiedzi rolników wynika, że poprawa efektywności produkcji rolnej poprzez redukcję kosztów produkcji, wzrost wydajności oraz podniesienie jakości płodów rolnych to priorytety procesów modernizacyjnych w rolnictwie.

PIŚMIENNICTWO

- Brodzińska K., Lewczuk A.** 2005. Procesy innowacyjne w gospodarstwach rozwojowych Euroregionu „Sprewa-Nysa-Bóbr”. Zesz. Probl. Post. Nauk Rol. 503, 67–80.
- Duczkowska-Małysz K.** 1997. Strategia rozwoju obszarów wiejskich w Polsce [w: Strategia doradztwa w realizacji rządowego, regionalnych i lokalnych programów rozwoju obszarów wiejskich]. Olsztyn, Wydaw. CROW ART, 35–59.
- Jasiulewicz M.** 2001. Szanse i bariery aktywizacji obszarów wiejskich w województwie zachodniopomorskim [w: Rola agrobiznesu w rozwoju obszarów wiejskich]. Szczecin, AR, 135–143.
- Kozielecki I.** 1987. Koncepcja transgresyjna człowieka. Warszawa, PWN, 96.
- Mrówczyńska A.** 2000. Rozwój agrobiznesu jako przesłanka zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Rocz. Nauk. Stow. Ekon. Rol. Agrobiz. 2 (4), 149–155.
- Pawlak I.** 2000. Rola kółek maszynowych w zmianach organizacji i metodach wytwarzania w przedsiębiorstwach rolniczych [w: Kierunki i możliwości zmian w organizacji gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych w procesie modernizacji obszarów wiejskich w Polsce]. Warszawa, Wydaw. SGGW, 191–199.
- Runowski H.** 2000. Tendencje zmian w relacjach kosztów czynników produkcji w rolnictwie i ich konsekwencje dla organizacji gospodarstw [w: Kierunki i możliwości zmian w organizacji gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych w procesie modernizacji obszarów wiejskich w Polsce]. Warszawa, Wydaw. SGGW, 51–72.
- Stańko S.** 1996. Procesy dostosowawcze gospodarstw indywidualnych w rejonach przygranicznych do gospodarki rynkowej [w: Przeobrażenia społeczno-ekonomiczne obszarów wiejskich pogranicza zachodniego]. Red. M. Kłodziński, A. Rosner. Warszawa, PAN, 157–195.